

УДК 343.98.06; 343.542.1

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ФАКТАМИ ОБІГУ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Марина ВОЙЧИШЕНА,

аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін та судових експертиз факультету № 1
Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу й узагальненню результатів наукових досліджень способу вчинення кримінальних правопорушень як елемента криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Зокрема, досліджено кореляційні зв'язки між способом учинення кримінального правопорушення й іншими елементами криміналістичної характеристики. За результатами проведеного дослідження визначено та проаналізовано типові способи вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів, а саме протиправні дії з увезення в Україну продукції порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення продукції порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, збут, розповсюдження, реклама продукції порнографічного характеру, а також примушування до участі у створенні продукції порнографічного характеру.

Ключові слова: спосіб вчинення кримінального правопорушення, кримінальне правопорушення, криміналістична характеристика, обіг порнографічних предметів, продукція порнографічного характеру.

METHOD OF PURSUIT OF CRIMINAL OFFENSE IN ACCORDING TO THE CIRCULATION OF PORNOGRAPHIC ITEMS

Maryna VOICHYSHENA,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Forensic Examinations of the Faculty № 1
of Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

SUMMARY

The article is devoted to the analysis and generalization of the results of scientific researches of the method of committing criminal offenses as an element of forensic characteristics of the methodology of investigation of criminal offenses. In particular, the correlation between the mode of criminal offense and other elements of criminalistic characteristics is investigated. According to the results of the conducted research, typical ways of committing criminal offenses on the facts of trafficking of pornographic objects were identified and analyzed, namely unlawful acts on import of pornographic products to Ukraine for the purpose of sale or distribution, production, storage, transportation or other movement of pornographic products. distribution, marketing, distribution, advertising of pornographic products, as well as compelling participation in the production of pornographic products second nature.

Key words: method of committing criminal offense, criminal offense, criminalistic characteristics, circulation of pornographic objects, production of pornographic character.

Постановка проблеми. Більшість вітчизняних науковців зазначають, що спосіб вчинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики є найбільш значущим в її структурі та слугує джерелом отримання інформації, яка має значення для розкриття кримінального правопорушення. Натомість способи вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів є недостатньо дослідженими та розглядаються науковцями в контексті механізму вчинення кримінального правопорушення.

Стан дослідження. Спосіб учинення кримінального правопорушення в межах криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень розглядався В.П. Бахіним, Р.С. Белкіним, А.Ф. Волобуєвим, В.А. Журавлем, Г.Г. Зуйковим, В.О. Коноваловою, О.Н. Колесниченком, В.К. Лисиченком, Є.Д. Лук'янчиковим, І.Ф. Пантелеєвим, О.В. Одерієм, М.В. Салтєвським, М.О. Селівановим, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітьком, М.П. Яблоковим та ін.

На сучасному етапі характеристику типових способів незаконного ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів надала М.І. Свентікова. На монографічному рівні спосіб поширення порнографіч-

них предметів у рамках моделі злочинної діяльності розглянуто С.В. Хільченком. Способи вчинення та приховування кримінальних правопорушень за фактами виготовлення, розповсюдження й обігу порнографічних предметів досліджено Г.О. Івановою. Окремі питання механізму злочинної діяльності, пов'язаної з дитячою порнографією, розглядалися в дисертаційному дослідженні Д.Г. Паляничко.

Мета і завдання статті – зробити аналіз наукових досліджень щодо визначення поняття і змісту способу вчинення кримінальних правопорушень як елемента криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень; дослідити кореляційні зв'язки між способом учинення кримінального правопорушення й іншими елементами криміналістичної характеристики; провести аналіз типових способів учинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів.

Наукова новизна дослідження. За результатами проведеного дослідження визначено та проаналізовано типові способи вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів, а саме протиправні дії із ввезення в Україну продукції порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, виготовлення,

зберігання, перевезення чи інше переміщення продукції порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, збут, розповсюдження, реклама продукції порнографічного характеру, а також примушування до участі у створенні продукції порнографічного характеру.

Крім того, запропоновано визнати кримінальним правопорушенням рекламу продукції порнографічного характеру.

Виклад основного матеріалу. Спосіб учинення кримінального правопорушення є предметом дослідження багатьох науковців як у криміналістичному, так і у кримінально-правовому, кримінологічному, кримінально-процесуальному аспектах. У криміналістиці досить поширеним і загально визнаним є розуміння способу кримінального правопорушення як «комплексу всіх взаємопов'язаних дій, операцій і рухів злочинця при вчиненні злочину» [1, с. 424]. Проте таке визначення не передає сутність і значення даного поняття, не розкриває його зміст. Як зауважує А.Ф. Волобуєв, «спосіб учинення злочину у криміналістиці ширший, ніж у кримінальному або кримінально-процесуальному праві, де спосіб злочину отожднюється зі злочинним діянням» [2]. У криміналістиці вивчення способу вчинення кримінального правопорушення дає можливість сформулювати рекомендації щодо попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень.

На думку О.В. Одерія, спосіб учинення кримінального правопорушення можна визначити як «обумовлену різними суб'єктивними та об'єктивними чинниками систему усвідомлених і взаємопов'язаних дій злочинця з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину, спрямованих на отримання злочинного результату» [3, с. 59]. Погоджуючись із вищевказаним, необхідно додати, що всі дії, які вчиняє правопорушник, а саме сукупність прийомів і засобів, за допомогою яких учиняється кримінальне правопорушення на всіх його стадіях, здійснюються з метою реалізації злочинного наміру й отримання злочинного результату.

Визначення поняття способу вчинення кримінального правопорушення було надане Р.С. Белкіним як єдиний комплекс взаємопов'язаних дій, спрямованих на підготовку, учинення та приховування кримінального правопорушення, що здійснюються з використанням сприятливих обставин, часу і місця, необхідних знарядь і засобів [4, с. 69]. Таке визначення містить узагальнені ознаки способів учинення кримінального правопорушення, які притаманні більшості видів кримінальних правопорушень. Визначення способу вчинення кримінального правопорушення як об'єктивно і суб'єктивно зумовленої системи поведінки суб'єкта до, під час, після скоєння правопорушення, коли залишилися різного роду сліди, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів зрозуміти суть того, що сталося, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особисті дані, отже, визначити оптимальні методи розв'язання завдань із розкриття кримінального правопорушення [5, с. 65], запропоноване М.П. Яблоковим. На нашу думку, таке визначення розкриває поняття способу вчинення кримінального правопорушення як елементу криміналістичної характеристики, розкриваючи його зміст і значення, адже вивчення характеру здійснених правопорушником дій під час учинення кримінального правопорушення дає можливість обрати методику розслідування кримінального правопорушення, висувати слідчі версії й обирати тактику проведення слідчих розшукових дій.

За І.Ф. Пантелєвим і М.О. Селівановим, спосіб учинення кримінального правопорушення являє собою систему дій із багатьма її елементами, відомості про те, як готується кримінальне правопорушення, яким чином проводяться тренування, як і де готуються або пристосову-

ються необхідні знаряддя й інші технічні засоби, які джерела їх отримання, яким чином вони застосовувались під час учинення правопорушення [5, с. 373]. Справді, кожна дія правопорушника під час підготовки, учинення або приховування кримінального правопорушення має значення для отримання повної картини здійснених правопорушником дій, виявлення слідів кримінального правопорушення, встановлення особи правопорушника й обставин, за яких воно вчинено. Характер способу вчинення кримінального правопорушення і його ознаки містять відомості про особу правопорушника, його особисті й особистісні ознаки.

В.Ю. Шепітько зазначає, що «спосіб злочину – це образ дій злочинця, що виражається в певній системі операцій і прийомів» [7, с. 275]. Під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення та в момент його вчинення і приховування правопорушник здійснює певні дії, які дають змогу отримати інформацію про нього, характеризують його особу, схему дій, що надалі буде враховуватися під час обрання методики та проведення розслідування, виявлення типових слідів і знарядь кримінального правопорушення. Спосіб кримінального правопорушення являє собою образ дії злочинця, що виражається в певній взаємопов'язаній системі операцій і прийомів підготовки, здійснення і приховування кримінального правопорушення [8, с. 22]. Досліджуючи і використовуючи інформацію про те, яким способом правопорушник учиняє кримінальне правопорушення, які сліди і знаряддя залишаються на місці вчинення кримінального правопорушення, слідчі отримують інформацію про його специфічні знання, навички, а також прийоми, дії і засоби, до яких вдається злочинець на стадіях приготування, учинення і приховування кримінального правопорушення. Крім того, це дає можливість встановити обставини вчинення кримінального правопорушення, кількість злочинців тощо.

За О.Н. Колесниченком і В.О. Коноваловою, спосіб кримінального правопорушення детермінований низкою об'єктивних чинників, що належать до умов зовнішнього середовища, де вчиняється правопорушення, і суб'єктивних, що стосуються особи правопорушника [8, с. 22]. Детермінованість є важливою ознакою способу вчинення кримінального правопорушення. Цей елемент криміналістичної характеристики необхідно розглядати в сукупності з такими елементами, як обстановка вчинення кримінального правопорушення, місце і час, сліди вчинення кримінального правопорушення. Так, наприклад, А.Ф. Волобуєв зазначає, що між способом учинення кримінального правопорушення та його слідами існує безпосередній зв'язок [2]. Отже, розглядаючи спосіб учинення кримінального правопорушення у взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики, можна отримати необхідну для розслідування інформацію щодо вчиненого кримінального правопорушення.

Науковці наголошують на взаємозв'язку способу вчинення кримінального правопорушення з типовими слідами кримінального правопорушення. М.В. Салтєвський зазначав, що ««спосіб вчинення злочину» – узагальнене поняття: це комплекс динамічних актів рухів, що залишають у навколишньому середовищі зміни – сліди злочину, які є джерелом інформації для розкриття злочинів, виявлення і викриття винних» [1, с. 424]. Отже, обраний правопорушником спосіб скоєння протиправного діяння відображений у зовнішніх змінах, а саме типових слідах, які залишаються на місці вчинення кримінального правопорушення.

До особливостей способу вчинення кримінального правопорушення як елементу криміналістичної характеристики належить його повторюваність в однотипних

кримінальних правопорушеннях. Отже, однотипні кримінальні правопорушення мають схожий спосіб їх вчинення, тому є повторюваними. Проте, як зазначив Р.С. Белкін, абсолютна повторюваність способів скоєння кримінального правопорушення в усіх їхніх ознаках цілком виключена [4, с. 65]. Це пояснюється зміною обстановки, у якій учиняється кримінальне правопорушення, удосконаленням способу вчинення кримінального правопорушення, необхідністю підшукування пристосувань, знарядь і засобів, а також застосуванням окремих умінь і навичок правопорушників.

Зокрема, доцільно зазначити, що науковці розглядають спосіб учинення кримінального правопорушення як складову частину механізму злочинної діяльності. Так, В.О. Малярова говорить, що «механізм злочину охоплює спосіб учинення злочину, який включає систему дій злочинця (злочинців)» [14, с. 106]. Д.Г. Паляничко зазначає, що «механізм злочинної діяльності, пов'язаної з дитячою порнографією, являє собою сукупність дій суб'єкта з підготовки, здійснення та приховування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією, у їх територіально-часовій послідовності та зв'язку з об'єктом посягання, мотивами і цілями, обстановкою та наслідками таких дій» [15, с. 188].

На думку М.П. Яблокова, під механізмом учинення кримінального правопорушення варто розуміти тимчасовий і динамічний порядок зв'язку окремих етапів, обставин, чинників підготовки, здійснення і приховування слідів кримінального правопорушення, що дозволяють відтворити картину процесу його здійснення [16, с. 67].

Також доцільно навести думку В.В. Тіщенко, який розглядає механізм (процес) кримінального правопорушення як сукупність дій суб'єкта з підготовки, учинення та приховування кримінального правопорушення, у їх просторово-часовій послідовності і зв'язку з об'єктом посягання (предметом, жертвою), мотивами і цілями злочинця, обстановкою, іншими особами (співучасниками, свідками), а також наслідками таких дій [17, с. 102].

На нашу думку, поняття механізму вчинення кримінального правопорушення є ширшим за поняття способу вчинення кримінального правопорушення, який охоплює дії правопорушника з підготовки, учинення та приховування кримінального правопорушення. Тоді як механізм учинення кримінального правопорушення являє собою вибір правопорушником способу, знарядь і засобів вчинення протиправних дій, його взаємодію з навколишнім середовищем та потерпілою особою, що відображено у вигляді типових слідів, залишених на місці вчинення кримінального правопорушення.

На сучасному етапі потребують вивчення типові способи вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів. У ст. 301 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні [9]. Виходячи з викладеного, до обігу порнографічних предметів ми можемо віднести протиправні дії з увезення, виготовлення, перевезення (чи іншого переміщення), зберігання, збуту, розповсюдження, а також примушування до участі у створенні продукції порнографічного характеру. Законом України «Про захист суспільної моралі» визначено поняття обігу продукції сексуального характеру як виготовлення (виробництва), зберігання, реклама, розповсюдження такої продукції у будь-якій формі, учинення щодо неї будь-якого правочину, увезення, вивезення та транзит через територію України, поштова пересилка продукції сексуального характеру [10].

В.С. Березняк, В.П. Смельянов, В.В. Лень, В.Ф. Примаченко надали таку характеристику протиправним діям із порнографічними предметами: увезення в Україну – такі дії, у результаті яких вказані твори переміщуються через державний або митний кордон на територію України; виготовлення – процеси, які включають у себе як авторство (створення твору чи внесення змін у вже існуючий твір), так і відтворення, розмноження таких творів – друкування, зняття копій, монтаж; збут полягає в оплатній передачі іншій особі, включаючи продаж, обмін, як оплату за виконану роботу чи надання послуги; розповсюдження – безоплатна передача іншим особам, включаючи друкування, передачу у спадок, надання в тимчасове користування; перевезення або інше переміщення – зміна місця знаходження, доставлення з одного місця в інше будь-яким способом; зберігання – будь-які дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням предмета кримінального правопорушення у володінні винного (при собі, у сховищі, приміщенні, іншому місці) незалежно від його тривалості [8, с. 37].

Варто звернути увагу на протиправні дії з переміщення порнографічної продукції, які виражаються в їх пересиланні та передачі через Інтернет, іншими засобами зв'язку (мобільний і факсимільний зв'язок) не тільки на території України, а й за митний її кордон. Так, проаналізувавши вирoki суду у 86 кримінальних провадженнях за ст. 301 Кримінального кодексу України, ухвалені у 2018 р., ми дійшли висновку, що у 84,07% кримінальних правопорушеннях поширення продукції порнографічного характеру здійснено за допомогою Інтернету, у 15,93% – за особою зустрічі або за посередництва третіх осіб.

Крім того, доцільно зазначити, що Законом України «Про захист суспільної моралі» до обігу продукції сексуального характеру віднесено рекламу такої продукції [10], проте Кримінальним кодексом України не передбачено кримінальної відповідальності за рекламу продукції порнографічного характеру. Законодавцем визначено, що рекламою є інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи чи товару [11]. На нашу думку, під рекламою порнографічної продукції необхідно розуміти будь-яке розповсюдження предметів порнографічного характеру (листівок, зображень, брошур, дисків CD, DVD) із метою привернення уваги до порнографічної продукції, використання плакатів, банерів, відеокліпів і аудіопродукції, що мають порнографічний зміст, а також видовищні заходи з використанням продукції порнографічного характеру з метою викликати інтерес у пересічних громадян до такої продукції. Ми пропонуємо криміналізувати дане діяння, а саме визнати кримінальним правопорушенням рекламу продукції порнографічного характеру в будь-якому вигляді. Доповнити ч. 1 ст. 301 Кримінального кодексу (далі – КК) України та викласти її в такій редакції: «Увезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, реклама продукції порнографічного характеру, а також примушування до участі в їх створенні».

Крім того, неможливо залишити без розгляду такі протиправні дії, передбачені ст. 301 КК України, як примушування до участі у створенні порнографічних предметів, під яким розуміють фізичний або психічний вплив на інших осіб із метою домогтися того, щоб вони виступили авторами порнографічної продукції (заново написати книгу, сценарій, внесли відповідні зміни до вже існуючих предметів), іншим чином взяли участь у створенні твору (висту-

пили акторами, режисерами, операторами фільму тощо) [12, с. 37].

У результаті проведеного аналізу вироків суду у 86 кримінальних провадженнях за ст. 301 КК України, ухвалених у 2018 р., нами встановлено, що з них у 73,3% мало місце розповсюдження порнографічних предметів; 41,9% – зберігання; 29,07% – виготовлення; 23,3% – збут; 5,8% – перевезення; 4,7% – переміщення; 1,2% – втягнення неповнолітніх до участі у створенні порнографічних предметів [13].

У підсумку необхідно зазначити, що спосіб учинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики методики розслідування має значення для встановлення обставин скоєного кримінального правопорушення, особи злочинця та його характерних особливостей, взаємозв'язку елементів криміналістичної характеристики та їх взаємозалежності. Дослідження способу вчинення кримінального правопорушення дає можливість сформулювати рекомендації щодо методики розслідування кримінальних правопорушень, а на практиці – здійснення попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, висування слідчих версій і застосування тактичних прийомів щодо збирання доказової інформації та виявлення осіб злочинців.

Отже, до типових способів скоєння кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів, на нашу думку, необхідно віднести протиправні дії з увезення в Україну продукції порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення продукції порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, збут, розповсюдження, реклама продукції порнографічного характеру, а також примушування до участі у створенні продукції порнографічного характеру.

Список використаної літератури:

1. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с..
2. Волобуєв А.Ф. Криміналістика. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/424-kriminalstika-volobuv-af.html> (дата звернення: 01.03.2018).
3. Одерій О.В. Криміналістична характеристика злочинів проти довілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 51–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2012_12_10 (дата звернення: 01.03.2018).
4. Криміналістика. Т. 1 / под ред. Р.С. Белкина. Москва : Редакционно-издательский отдел, 1978.
5. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2005. 781 с.
6. Криміналістика : учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. Москва : Юрид. лит., 1984. 544 с.

7. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.

8. Криміналістическая характеристика преступления : учебное пособие / под ред. А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. Харьков : Юридический институт, 1985.

9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.02.2019).

10. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15> (дата звернення: 21.10.2019).

11. Про рекламу : Закон України, редакція від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.10.2019).

12. Науково-практичний коментар ст. ст. 300, 301 р. XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» Особливої частини Кримінального кодексу України / В.С. Березняк та ін. ; рец.: В.П. Ємельянов, В.В. Лень, В.Ф. Примаченко. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2012. 46 с. URL: <http://dduvs.in.ua/biblioteka/biblioteka-studenta-dduvs/pidruchniki-posibniki/naukovo-praktychnyj-komentar/> (дата звернення: 21.02.2019).

13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 18.03.2019).

14. Малярова В.О. Комплексне дослідження матеріальних слідів для одержання розшукової інформації про злочинця. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Спец. вип. С. 106–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnvvs_2001_Spets.vip_28 (дата звернення: 21.10.2019).

15. Паляничко Д.Г. Механізм злочинної діяльності, пов'язаної з дитячою порнографією. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 187–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_4%284%29_35 (дата звернення: 21.10.2019).

16. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юридична література, 2002. 360 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Войчишена Марина Вадимівна – аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1 Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Voichyshena Maryna Vadymivna – Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Forensic Examinations of the Faculty № 1 of Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

voichyshena.mv@gmail.com